

**A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KUTATÁSOK
EGYIK LEGNAGYOBB "LABORATÓRIUMÁRÓL"
A British Library of Political and Economic Science-ről**

HEGEDŰS PÉTER

1895-ben *Beatrice és Sidney Webb* – a reformista-szocialista Fabianus Társaság vezetői – kezdeményezésére alapították a nagy presztizsú Londoni Közgazdasági Egyetemet (London School of Economics), amelynek jelenleg mintegy 4200 hallgatója és 300 főállású oktatója van. Egy évvel később került sor – ugyancsak főként a *Webb-házaspár* tevékenysége nyomán – a Brit Politikatudományi és Közgazdaságtudományi Könyvtár (British Library of Political and Economic Science) létrehozására, amelyet csaknem hárommillió gyűjteménye folytán joggal nevezhetnek a világ egyik legnagyobb társadalomtudományi szakkönyvtárának, (Eredetileg a két intézményt különálló, ám egymással szoros kapcsolatban levő egységként tervezték.)

A párizsi *École Libre des Sciences Politiques* mintájára alkotott egyetem a közgazdaságtudománytól a jogig terjedően a társadalomtudományok oktatásának központjaként működött már kezdettől fogva. A könyvtár funkciója is jóval szélesebb volt a hagyományos könyvtárakénál: az alapítók szándéka szerint "a társadalomtudományi kutatások új laboratóriumaként"* kellett szolgálnia.

Sok tekintetben mindkét intézmény létrejött az Angliában a XIX. sz. folyamán lezajlott intellektuális és társadalmi fejlődés eredményeként fogható fel: egyfelől az individualizmus és a vallásos hit mindinkább átadta helyét a társadalmi környezet befolyásának jelentőségét felismerő elméleteknek, másfelől az állam növekvő szerepe, a szakképzett közhivatalnokokból álló közigazgatási apparátus megjelenése, a helyi kormányzati szervek új rendszere és egy sor más körülmény az adott társadalmi helyzet megváltozását jelenti. Ugyanakkor e kérdések tanulmányozására és kutatására meglehetősen szűkösek voltak a lehetőségek. Nem véletlen tehát, hogy a könyvtár megalapításánál olyan nevek kerültek az adományozók listájára, mint a közgazdász *Marshall-é*, *Edgeworthé*, *Cannoné*, illetve a történész *Touté*, *York Powell-é* és *C. H. Firthé*. Mivel a könyvtár csaknem kezdettől fogva az egyetem területén került elhelyezésre, gyakorlatilag a London School of Economics szerves részeként kezdte meg működését. 1902-ben a könyvtár állománya már több mint 10 000 kötet volt, s mintegy 200 folyóíratra fizettek elő.** 1910-től nevezték ki az első főállású vezetőt (B. M. *Headicar* személyében), s ettől kezdve indult meg a hatékony könyvtári szervezet kialakítása. 1931–32-ben jelent meg a társadalomtudományi kutatások végzői számára világszerte ismert *London Bibliography of the Social Sciences* első négy kötete, amely voltaképpen a könyvtár tárgyszavak szerinti kötetkatalógusaként szolgált ma is. 1945-től kezdődően ismét meggyorsult a gyűjtemény növekedése a háborús

*, **JOHN, A. H.: The British Library of Political and Economic Science. A brief history. London. London School of Economics and Political Science. 1971. 4.p.; I.m. 6.p.

gondok megszűnésével, s egyre jelentősebbé váltak a könyvtár különgyűjteményei is, amelyek részben adakozásból, részben pedig tudatos beszerzési politika révén alakultak ki.

A jelenlegi elhelyezés és állomány

Mint minden hasonló intézmény, egy idő után a British Library of Political and Economic Science (a továbbiakban: BLPES) is helyhiánnyal kezdett küzdeni. E gond megoldását a részben közadakozásból vásárolt és átépített, korábban egy nagy cég székházaként szolgáló épületbe való költözés jelentette. A négyszintes, több mint 1500 férőhelyes könyvtárápületet 1977-ben adták át a használatnak. Az épület kialakításánál meghatározó elv volt, hogy a könyvtár ne csupán a könyvek tárolási helyéül szolgáljon, de olyan *alkotóműhellyé váljon* az eredeti célkitűzéseknek megfelelően, amely a *legmesszebbmenőkig kielégíti a kutatók és hallgatók, egyszóval a könyvtárhasználók gyakorlati igényeit*. A hangsúlyt az *olvasók és a könyvek közötti közvetlenebb kapcsolat* megteremtésére helyezték a tervezők, s a könyvtár munkatársai elsősorban a *közvetítői szerep* mellett maradtak.

A BLPES a legszélesebb értelemben vett társadalomtudományok szakirodalmának gyűjtőhelye. Lényegében Nagy-Britannia mintegy országos szakkönyvtáraként egyedülálló a könyvtár gyűjteménye a közgazdaságtudományok, a kereskedelem, a vállalatgazdaság, a közlekedés, a statisztika, a politikatudományok, a közigazgatás, a demográfia és a társadalom-, politika- és gazdaságtörténet terén. Jelentős a jogi gyűjtemény, különös tekintettel a nemzetközi jogra. (Ez utóbbi alapjául a korábban önálló *Edward Fry Library of International Law* szolgál.) Más olyan területeken, mint pl. a földrajz vagy antropológia, az alapvető cél megbízható, gyakorlati munkát szolgáló kollektciók kialakítása volt.

Irigylésre méltóak a különgyűjtemények, amelyek közül a közgazdasági szempontból igen érdekes *Mill-Taylor* gyűjtemény, vagy az ugyancsak a Fabianus Társasághoz tartozó G. B. Shaw-ról elnevezett gyűjtemény érdemel feltétlenül említést* Különgyűjteményként tartják számon az 1964-ben elhunyt magyar származású filozófus, *Lakatos Imre* könyvtárát is. (Lakatos Imre haláláig a London School of Economics tanszékvezető tanára volt.)

A könyvtár nemcsak könyv- és kéziratanyagával tűnik ki, de jelentős az állami és kormánydokumentumokból álló gyűjteménye is. Az állományban megtalálhatók a Brit Nemzetközösség tagjainak hivatalos dokumentumai, az USA szövetségi kormányának dokumentumai csakúgy, mint az ENSZ és szakosított szervezeteinek, valamint az OECD-nek és más fontos nemzetközi szervezeteknek az anyagai is. Kiterjedt a könyvtár orosz nyelvű gyűjteménye, a különgyűjtemény (Schapiro Collection) tartalmazza a Szovjetunióra és Kelet-Európára vonatkozó, a BLPES profiljába vágó anyagokat.

A több mint 12 000 m²-nyi hasznosítható terület 750 000-nél több kötetnek ad helyet. A folyóiratcímek száma meghaladja a 24 000-et (a kurrens időszaki kiadványok száma több mint 12 000 cím). A BLPES könyvtári egységeinek száma (figyelembe véve az információhordozók összes típusát) 2 és 3/4 millió felett volt 1981-ben a becslések szerint.

* A könyvtár legelőször G.B. Shaw későbbi feleségének házában került elhelyezésre, aki ugyancsak a Fabianus Társaság tagja, s egyben a könyvtár felügyelője volt.

Az olvasó és a könyvek közötti közvetlen kapcsolat megteremtésének célkitűzésével összhangban a könyvtár szabadpolcos elrendezésű, s a nagyobb zónákon (pl. közgazdaságtudomány) belül a dokumentumok a washingtoni Library of Congress szakrendszere szerint vannak elhelyezve. Külön olvasóterme van a legkeresettebb kurrens folyóiratoknak, s a mikrográfiai eszközökkel rögzített anyagoknak is. Természetesen – különálló reprográfiai szolgáltatás mellett! – ”pénzbedobós” másolóautomaták, valamint kutató- és pihenőszobák is állnak a használók rendelkezésére. Légkondicionált olvasóteremben vannak a kéziratok és könyvritkaságok.

Katalógusok, könyvtárhasználat

1980-tól kezdődően a BLPES megkezdte annak az automatizált katalogizálási rendszernek az alkalmazását, amelyet az University of Londonhoz tartozó könyvtárak már üzemszerűen használnak. Ennek következtében a könyvtár katalógusai két formát öltöttek: az 1979 végéig katalogizált anyagok cédulakatalógusokban, az azóta katalogizáltak pedig mikrofilmlap (microfiche)-katalógusokban kereshetők vissza. A cédulakatalógusok szerző, testületi szerző és (esetenként) cím szerint sorolják fel az állományt. A tárgy szerinti megközelítést a már említett bibliográfia teszi lehetővé. (A bibliográfia a 7. kötetből fogva csak a BLPES állományára vonatkozó adatokat tartalmazza a Kongresszusi Könyvtár által használt tárgyszavaknak megfelelő bontásban. 1974-től kezdve évenként jelenik meg a bibliográfia. 1981-től megkezdték gépi úton való előállítását, amelyhez a már említett automatizált katalogizálási rendszer teremtette meg az alapot. Külön cédulakatalógus tartalmazza a nem hivatalos időszaki kiadványok adatait.

Az 1980-ban bevezetett mikrofilmlap-katalógus három részből áll: alfabetikus szerző, illetve cím szerinti, alfabetikus tárgyszó szerinti és szakkatalógus tárja fel az állományt. (Az utóbbi a Kongresszusi Könyvtár szakjelzetein, illetve a BLPES-en belüli konkrét elhelyezkedés jelzetén alapul.) Emellett az olvasók rendelkezésére áll a University of Londonhoz tartozó könyvtárak (1981-ben hat ilyen könyvtár volt) állományának központi, szerzői és cím szerinti katalógusa is (ugyancsak mikrofilmlapokon).

Az 1981/82-es költségvetési évben a használók több mint 650 ezerszer keresték fel a könyvtárat. Az előző időszakokhoz viszonyítva a könyvtárhasználat számszerűsíthető mutatói átlagosan 4%-kal növekedtek. Ez természetesen a BLPES-nek a brit könyvtári rendszerben elfoglalt helyéből, illetve funkcióiból is fakad: az egyedülálló gazdagságú – és bizonyos területeken csak a jóval kisebb, specializált gyűjtőkörű szakkönyvtárak állományai által felülmúlt – állomány mellett, a használat intenzitását növeli a Londoni Közgazdasági Egyetem oktatáshoz és kutatáshoz kapcsolódó igényeinek kielégítése, az országos szakkönyvtári jelleg és a University of London könyvtáraiból kialakult hálózatban betöltött funkció. E sokrétűség tükröződik a könyvtár használatában is. A könyvtárral szemben felmerülő rendkívül különböző felhasználói igényeket az intézmény egyebek között különféle, korlátozottan használható gyűjteményekkel (pl. a leggyakrabban használt tankönyvek – ún. teaching collection – elkülönítésével, fenntartott állomány képzésével) és szigorú kölcsönzési politikával próbálja kielégíteni.

Ez utóbbira jellemző például, hogy csak az egyetem munkatársai kölcsönözhetik az állományt. A hallgatók közül csak a már önálló kutatásokat végző felsőévesek kölcsönözhetnek (meghatározott korlátozások mellett), míg a többi hallgató csak az ún. hétfévi kölcsönzési rendszer alapján kölcsönözhet (azaz a hétfévi könyvtárzárástól a hét eleji nyitásig viheti haza a kívánt dokumentumokat).

Érdemes megemlíteni, hogy az igen kiterjedt referenzszolgálat mellett (szintenként, sőt különgyűjteményenként – az állománynak megfelelő szakértelmű – munkatárs nyújt tájékoztatást), számos bulletin és szórólapos tájékoztató segíti a használókat a könyvtárban való eligazodásban. E kiadványok például a katalógusok használatát, a különgyűjtemények rendszerét, a hivatalos dokumentumok visszakeresési módjait írják le részletesen és közérthető módon.

Emellett talán meglepőnek tűnhet, hogy az említett ismertetőkön és a London Bibliography of the Social Sciences-en kívül más kiadványt a BLPES nem állít elő, s hiányoznak a szakirodalmi tájékoztatás olyan modernebb formái is, mint az SDI vagy a számítógépes adatbázisok visszakeresése alapján nyújtott egyéb szolgáltatások. (Bár ennek valószínű okairól a későbbiekben szó lesz, itt jegyzem meg, hogy a mintegy 90 főt foglalkoztató könyvtárban a munkatársaknak több mint fele felsőfokú végzettségű, s ugyanakkor ezek közül mindössze ketten rendelkeznek közgazdasági diplomával. A munkamegosztás fő rendező elve a nyelvtudás. Ez nyilván megehezítené az említett szolgáltatások vagy az esetleges szakmai kiadványok megindítását, illetve fenntartását.)

A BLPES helyzete. Perspektívák és tanulságok

A könyvtárra háruló kétségkívül jelentős feladatok s ma már a brit könyvtárügyre is jellemző, legalábbis a korábbi időszakokhoz viszonyított szűkösség, természetesen ellentmondásba kerülnek egymással. Az egyetem oktatási programjai kapcsán felmerülő igények kielégítése – különösen az ún. "pontosan irányított olvasás" szélesebb körű elterjedésével, azaz a szakkollégiumok kötelező olvasmányainak kijelölésével, – egyre inkább veszélyezteti az országos funkció betöltéséhez szükséges kiegyensúlyozott és széles körű állománygyarapítást. (A BLPES-nek joga van a világnyelvek bármelyikén megjelenő, jelentősebb közgazdasági vagy politikatudományi mű megvásárlására. Emellett folyamatosan építi a Szovjetunióra, illetve a kelet-európai országokra vonatkozó gyűjteményét.) 1981/82-ben monográfiákból a kormánydokumentumoktól eltekintve a BLPES 12%-kal kevesebbet tudott beszerezni, mint a megelőző időszakban. A munkaerő (az egyetem rendelkezése szerint csak két betöltetlen hely esetén vehető fel manapság egy új munkatárs) és a reálértékben csökkenő pénzügyi eszközök elégtelensége fékezi az egyetem által támasztott igények minél jobb kielégítését, de az olyan programok sikeres végrehajtását is, mint az University of Londonhoz tartozó könyvtárak közös, automatizált kölcsönzési rendszerének (GEAC) bevezetését.

A tervek szerint a könyvtár a jövőben a várhatóan rendelkezésre álló erőforrásoknak megfelelően, valamint a hasonló gyűjtőkörű londoni könyvtárak állományának figyelembevételével módosítja gyűjtőkörét. Nyilvánvaló, hogy az igények kielégítésében nagy

segítséget nyújt majd az automatikus könyvtári rendszernek (katalogizálás, kölcsönzés) bevezetése, illetve szélesebb körű használata, a jelenlegi körülmények között azonban az ilyen típusú erőfeszítések nem ritkán csak az amúgy is feszített feladatok elvégzését gátolják. Ily módon érthető az említett, ún. új típusú szolgáltatásokkal szembeni idegenkedés, s az anyagi korlátok mellett nem lebecsülendők a szubjektív akadályok sem. (Egyes vélemények szerint a felhasználók zöme amúgy sem igényelné e szolgáltatásokat.)

Természetesen sem két-három rövid látogatás, sem a BLPES anyagainak tanulmányozása, de még a munkatársakkal való személyes találkozás sem jogosíthatja fel a Magyarországról érkezett látogatót a könyvtár helyzetének részletes értékelésére. S bár hiba volna a brit könyvtári rendszer jellegzetességeit magán viselő intézményt a hazai kategóriákba szorítani, a fenti vázlatos ismertetés mégis alapot nyújthat néhány – vélhetőleg hasznosítható – tanulság levonására.

Nálunk is léteznek olyan könyvtárak, amelyek erősen függenek valamilyen "anya-intézménytől", s amelyek egyidejűleg próbálnak megfelelni anyaintézményeik igényeinek és országos funkcióiknak. E kettős feladat konfliktusokkal terhes, de – mint láttuk – sikeresen megoldható. Még szigorodó gazdasági körülmények mellett is meg lehet felelni a kettős – esetleg hármas – szerepkörnek, ha az együttműködés különböző formáit (pl. gyűjtőkori koordináció), illetve a modern könyvtártechnikai eszközöket alkalmazzák. Ehhez azonban egyebek között az is szükséges, hogy az anyaintézmény az ésszerűség határain belül ne gátolja az általa igényelt funkcion kívüli feladatok teljesítését.

A BLPES törekvése az olvasók és a gyűjtemény közvetlenebb kapcsolatának megteremtésére, sikeresnek tűnik. Bár ennek csak egy mozzanata a szabadpolcos elhelyezés, a különböző elkülönített gyűjtemények és a közvetlen hozzáférés együttes alkalmazása mindenképpen fokozni látszik a könyvtár használhatóságát. Úgy vélem, hogy az állomány elrendezésével kapcsolatos tapasztalatok a hazai kísérleteknél is figyelembe vehetők (pl. oktatási célú különgyűjtemények létrehozása).

Már szó volt a BLPES – legalábbis egyes nyugati nagykönyvtárakhoz viszonyított – alacsony gépesítettségi szintjéről. Ez egyben arra is utal, hogy túlzottan ambíciózus gépesítési tervek és erőforrások nélkül is lehet nagykönyvtárat viszonylag hatékonyan üzemeltetni. Az anyagi eszközök szűkössége azonban egyértelműen a gépesítési erőfeszítések szükségességét támasztja alá, s a gépi rendszerek könyvtárközi együttműködés útján való üzemeltetését kívánja meg.

Bár a könyvtár hármas funkciója – a London School of Economics oktatáshoz és kutatáshoz kapcsolódó igényeinek kielégítése, az országos szakkönyvtári feladatok és a londoni egyetemi könyvtárak hálózatában betöltött szerep – gyakran nem könnyen feloldható ellentmondásokhoz vezet, a sikeres működés igazolni látszik F.A. Hayek, Nobel-díjas közgazdásznak a BLPES új épületének átadása kapcsán leírt jóslatát, miszerint a könyvtár "az állomány hozzáférhetőbbé tételével és jobb munkafeltételek kialakításával mágnesként fogja vonzani a világ társadalomtudósait".